

КОМПОЗИЦІЙНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ МІСТЕЧОК ГАЛИЧИНИ, ЗАКЛАДЕНИХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI–XVII ст.

© Топилко С.І., 2011

У статті розглянено основні принципи композиційно-просторової організації малих міст та містечок Галичини в період ренесансу.

Ключові слова: архітектурно-планувальна структура, композиційно-просторова структура, містечко, ренесансні містобудівні ідеї, ринкова площа.

The article is dedicated to the basic principles of compositional and space organization of towns and small towns of Galychyna in the period of Renaissance.

Key words: architectural and planning structure, the composition-spatial structure, town, townplanning renaissance ideas, market square.

Постановка проблеми

Щодо вітчизняної архітектурної науки, то в Україні здебільшого досліджували ренесансну урбаністику в містах-резиденціях. Найвідоміші і детально опрацьовані міста – Бережани, Броди, Жовква, Станіславів, Старокостянтинів, Шаргород та ін. Багата історія та достатня джерельна база вивчення цих міст дали можливість встановити час закладення та поділ на будівельні періоди, встановити автора проекту міста; виявити первісні концепції закладення та їхній зв'язок з тогочасними концепціями у містобудуванні; виявити закономірності розвитку та основні чинники, що вплинули на формування планувальної структури; ґрунтовно дослідити сакральну, житлову та громадську архітектуру міст; виділити етапи еволюції планувальної структури; розробити шляхи регенерації. Дослідження ж інших ренесансних міст Галичини вибіркові і неповні, що пов'язано з браком та втратою джерельної бази, а також браком замовлень на проекти реконструкції та регенерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Як цілісне явище архітектурно-планувальна структура міст і містечок та композиційні принципи її побудови практично залишилися невиявленими. Дослідження обмежуються вивченням окремих її складових: ринкових площ, дільниць, де проживали етнічні меншини, забудови міст – дослідники Х. Бойко, С. Кравцов, Р. Липка, Р. Могитич, О. Пламеницька, О. Рибчинський, П. Ричков. Найґрунтовніші дослідження цієї теми подано у польській урбаністичній школі, польські науковці активно почали займатися дослідженнями міст епохи Відродження ще у 1950–1960-х роках. Серед теоретиків та істориків особливо можна виділити таких науковців як Г. Врублевська, В. Каліновські, М. Ксьонжек, К. Кусьнеж, В. Островські, В. Тшебінські.

Мета статті

Визначити принципи композиційної побудови архітектурно-планувальної структури містечок Галичини, закладених у другій половині XVI–XVII століттях.

Виклад основного матеріалу

У кожному з регіонів Середньої та Східної Європи, де поширилась практика закладення міст на основі приватної власності та маґдебурзького права з регулярною структурою, відобразились певні ознаки та розвинулись специфічні вирішення міської архітектурно-планувальної структури. Всі вони якоюсь мірою творились під впливом ренесансної теорії та практики. Хоча не можна відкидати середньовічні урбаністичні традиції, що впливали, особливо в менших міста, на закладення міст.

Об'єктом дослідження є містечка Галичини, закладені у другій половині XVI–XVII ст. (всього опрацьовано 49 міських поселень). До містечок (*oppidum*) цього періоду відносяться торгові, ремісничі та рільничі поселення, на відміну від оборонних міст резиденційного характеру та міст-фортець (*urbs, civitas*).

Містечка Галичини, закладені у другій половині XVI–XVII ст., є прикладами реалізації ренесансних містобудівних ідей, що формувались і розвивались у певних політичних та соціально-економічних умовах. Типове місто, яке було одноразовим (одночасовим) закладенням, – це регулярна забудова навколо ринку з прямокутно-сітчастою структурою. Містечок з радіальною планувальною структурою у типологічній групі міст, що досліджується, не виявлено. Для архітектурно-планувальної структури містечок характерно: геометрична ясність планувальної схеми; регулярна планувальна система; центричність композиції; гармонія між цілим і частинами; просторова рівновага домінант; пропорційність; симетричність. План міста вписується у просту геометричну форму – квадрат чи прямокутник. Оцінюючи естетичний бік архітектурно-планувальної структури містечок, необхідно зазначити, що вони є реалістичним відображенням суспільно-економічних відносин того часу, у їхній архітектурно-планувальній структурі відобразилась генеза творення приватних міст – господарських осередків.

Під час проведення метрологічного аналізу планувальної структури міста виявлено певну залежність між загальним розміром території, зайнятої містом, і деякими елементами його плану, насамперед ринку чи будівельної парцелі. Встановлено, що планувальним модулем під час розпланування міста була будівельна парцеля. Розміри всіх структурних елементів планувальної структури містечка – ринку, кварталу, проїздів та доріг, а також загальні розміри середмістя – є кратними розміру парцелі. Поєднання структурних елементів у певному порядку створює композиції архітектурно-планувальної структури містечок. До основних композиційних і планувальних домінант архітектурно-планувальної структури належать ринок, ратуша, сакральні споруди. Їхне розташування підпорядковане загальній композиції плану.

Територія міста нового часу поділялась на дві частини – на власне місто (в мурах) і позаміську частину, яка охоплювала всі рільничі угіддя. Обидві ці складові розділяло пасмо, завширшки 80–100 м, що було зарезервоване для організації оборонних споруд (валів, ровів, ставів, системи каналів), які, як правило, були реалізовані через кілька десятків років після закладення міста. Позаміська частина містила городи поселенців, рілля та угіддя для спільного використання мешканцями міста: пасовища, сіножаті, ліс, водоймища, а також, в окремих випадках, зарезервовану територію для подальшої забудови [1, с. 294]. У безпосередній близькості від містечок могли закладатись монастирі (як у Виспі (Староміській) – Василіанівський монастир, який у 1744 р. було ліквідовано і приєднано до монастиря у Добрянках [2, с. 141], Новому Виткові [3], Підкамені [4] Таданях [5]) та замки (у Білому Камені “...є на італійський манер збудований з білого каменю замок, з вежами по кутах, окрім того оточений земляними валами у формі прямокутника і розташований на сході від містечка” [6; 7, с. 5], Калуші [8], у Сколе замок, що примикає до містечка з північно-західного боку, губиться на фоні багатой композиційно-планувальної структури поселення [9]), що однак не були планувально та композиційно пов'язані з архітектурно-планувальною структурою містечка. Очевидно, у цих прикладах у закладенні як замку чи монастиря, так і міста важливу роль відігравали топографічні умови, які диктували місця забудови, орієнтуючись на потреби оборони.

Центром планувальної композиції і комунікаційним вузлом міста в епоху Відродження є ринкова площа. Ринок міст має значні розміри, він є у 2–3 рази більшим за середньовічну площу. Здебільшого це був майдан квадратної або подібної до квадрата форми, аніж прямокутної. Класичний ринок повинен був мати 12 вулиць, що вели на площу. Для ренесансного ринку є характерним планувальний “хрест” головних доріг, що вливались в площу. І хоча такий принцип розпланування ринку був відомий і в середньовіччя, та активно він почав застосовуватись в часи ренесансу. Однозначно він став характерною ознакою ренесансних площ (рис. 2). Серед причин, чому головні вулиці входили в ринок посередині приринкових кварталів, можна виділити такі: практичну – до ринкової площі повинна була б вести додаткова артерія, яка під час ярмарків чи торгів полегшувала б рух малоповоротких кінних запрягів, та композиційну – кожна з чотирьох серединних вулиць, що вела до ринку, замикалась перспективою ратуші, яка, своєю чергою, символізувала владу власника та міщан [1, с. 296–297]. Та цей прийом виявлено у небагатьох містечках – у Сасові [11], Соколівці [12], Сколе [9], Станіславчику [13], Топорові

[14], Холоєві [15] та, можливо, у Новому Виткові [3] (сильні деформації планувальної структури не дають змоги відновити первісну концепцію закладення містечка). Причому, цей прийом є виправданим з композиційної та планувального погляду лише у Сасові, Соколівці, Сколе та Станіславчику, оскільки вулиці посеред приринкових кварталів збігаються з осями симетрії плану, підкреслюючи тим самим планувальну композицію. У Топорові та Холоєві використання цього прийому є штучним. Можливо, реалізації композиційної ідеї цих містечок завадили індивідуальним умовам – деформації під час закладення, зміна функціональної програми тощо. У ринках малих міст і містечок домінувала торговельна функція і не бралась до уваги репрезентативна. Їм властива простота просторової організації, орієнтована на функціональні потреби [1, с. 296]. Отже, можна стверджувати, що домінантними є середньовічні традиції під час розпланування ринкової площі містечок. Для середньовічного ринку характерно (рис. 1): незначні розміри ринкової площі; вісім вулиць, що вливаються в ринок по його кутах; формування внутрішнього кварталу на ринку з ратушею, крамницями, міською вагою; комунікаційні шляхи проходили вздовж приринкових кварталів [10, с. 237].

На основі аналізу кадастрових карт середини XIX ст. за планувальною організацією ринки можна поділити на такі групи (рис. 3):

- “пусті” (незабудовані) ринки (наприклад, у Наварії [16], Крукеничах [17], Таданях [5]);
- ринки з ратушею, яка розташована безпосередньо на площі (так, у Добромилі на ринку знаходилась двоповерхова ратуша [18, с. 215], у Турці у XVIII столітті була збудована ратуша [19, с. 851], в Сколе посередині торгової площі була збудована ратуша, єдина на той час – 1660-ті роки – мурована споруда в Сколе, однак вона не стала центром міського самоврядування, оскільки Сколе не користувалося магдебурзьким правом, фактично ратуша використовувалась як склад товарів [19, с. 689], у Миколаєві (Тетерові) [29], Топорові [14]). Якщо на час закладення ратуша розташовувалась по центру ринкової площі, то з часом, особливо в період бароко, могла під час перебудови змінювати місцезнаходження на площі, а іноді будувалась серед приринкової забудови;
- ринки з посередринковою забудовою, переважно торговельного призначення (крами, ятки тощо) – у Лешневі [21], Станіславчику [13];
- ринки з посередринковим кварталом, що є характерним для середньовічних площ – на ринку розміщались довгі пасма щільної забудови дрібного масштабу (так, у Білому Камені [6], Новому Виткові [3], Підкамені [4] прослідковуються на ринку два такі пасма, а у Новому Яричеві [22] – три).
- ринки з кварталами забудови – можливі два варіанти:
 - а) коли ринок був завеликим щодо розмірів середмістя або не було резервних територій для забудови в межах мурів, нові посередринкові квартали розпланувались за принципом подібності, тобто мали відповідний масштаб, чіткий поділ на парцелі і підпорядковувались наявній планувальній структурі (у Калуші [8], Роздолі [23], Щуровичах [24]);
 - б) коли ж містечко втрачало свої містечкові функції і деградувало до рівня села, посередринковий квартал набував пластичних, нерегулярних обрисів (у Виспі [25]).

Під час аналізу архітектурно-планувальної структури містечок виявлено три типи розташування ринкових площ щодо осей симетрії плану містечка. У першому типі ринкова площа займає центричне положення щодо осей симетрії – осі симетрії ринкової площі збігаються з осями симетрії містечка. Цей тип розташування ринків виявлено у Добромилі, Магерові, Миколаєві, Рудій, Сколе, Соколівці, Станіславчику та Новому Стоянові. У другому типі ринкова площа розташована асиметрично щодо однієї з осей симетрії – у Білому Камені, Лешневі, Немирові, Роздолі, Сасові, Янові та Яричеві (Новому). У третьому типі ринкова площа розташована асиметрично щодо обох осей симетрії – у Топорові та Щуровичах.

Переважає ринкових площ, розташованих центрично щодо осей симетрії плану містечка, а також значна кількість містечок, де ринок розташовано асиметрично щодо тільки однієї осі симетрії, дають підстави говорити про домінування ренесансних традицій. Виявлено “ідеально” симетричну архітектурно-планувальну структуру таких містечок, як Калуш, Магерів, Миколаїв, Руда, Соколівка, що узгоджується з естетикою урбаністики Відродження.

Характерною ознакою ренесансних міст є наявність ансамблю площ, до яких належали, окрім центрального майдану, декілька (переважно три або чотири) додаткових, менших за розміром, площ. Площі ці підпорядковувались загальній композиції міста та розташовувались симетрично відносно осей симетрії [26, с. 324]. Так, у Миколаєві у наріжних кутах ринкового майдану розташовано додаткові площі. Такий самий композиційний прийом застосовано у розплануванні Глогува Малопольського (Польща) [26, с. 315] та у Фрамполі (Польща) [27, с. 39]. Варто зазначити, що архітектурно-планувальна структура та розміри польського міста Фрамполь, закладеного у 1705 році, є майже ідентичними до архітектурно-планувальної структури та розмірів галицького містечка Миколаїв, закладеного у 1647 р., єдина відмінність – у плануванні Фрамполя присутні осьові вулиці у посередпиринкових кварталах та діагональні вулиці. У Білому Камені на єдиній повздовжній композиційній осі розташовано ринок, костел і майдан перед ним (рис. 4). Трапляються також випадки, коли у проекті міста не передбачено влаштування додаткових площ, але з різних причин такі площі з часом з'являлись і їх класифіковано як деформації планувальної структури міста. Так, наприклад, у Лешневі серед квартальної забудови, на місці втраченого сакрального об'єкта утворилась площа правильної квадратної форми з дерев'яним хрестом посередині [21]. Іноді площі спонтанно виникали на місці втраченої приринкової забудови, наприклад, у тому ж таки Лешневі [21], Підкамені [4], Топорові [14].

Важливими домінантами архітектурно-планувальної структури є сакральні об'єкти – це, як правило, для Галичини римо-католицькі костели і православні, а після Люблінської унії 1569 року греко-католицькі церкви. У XVI–XVII століттях у регіоні римо-католицька церква була у привілейованому становищі, що відобразилось у планувальній структурі міста, а саме – під час закладення міста костелам надавались ділянки, які мали вигідне положення у місті, як правило, ближче до ринкової площі. Розташування сакральних споруд підпорядковувалось загальній композиції міста. Можна виділити такі групи щодо розташування сакральних споруд у структурі містечка (рис. 5).

Перша група пов'язана з класичним середньовічним розплануванням міста, де сакральна споруда з окремо виділеною площею розташовувалась у наріжному куті ринку (наприклад, у Виспі [25], Маркополі [28], Миколаєві (Тетереві) [29], Новому Виткові [3], Таданях [5], Топорові [14], Холосві [15], Янові [30]). Дві площі згідно з цим принципом виявлено у Магерові, де у діагонально протилежних кутах ринкової площі розташовано мурований костел та дерев'яну церкву [31], що свідчить про рівноправність релігійних громад. До 1580 р. (дата побудови міста Замостя) у містах найпоширенішим було середньовічне, діагональне поєднання сакральної площі з ринковою, далі зазначений прийом трапляється рідше [32, с. 11].

У другій групі сакральні споруди розташовувались на головних композиційних чи планувальних осях міста або дотично до них. Площа для костелу чи церкви займала, як правило, весь квартал. У Станіславчику церква св. Михайла та костел Св. Трійці розміщені на композиційній осі симетрично щодо ринку, демонструючи цим рівноправність релігійних громад [13], у Білому Камені на композиційній і планувальній осі розташовано костел [6]. У Лешневі обидва сакральні об'єкти розташовані дотично до композиційної і планувальної осі містечка – парохіяльна церква св. Миколая у південній частині Лешнева, у північно-східній частині Лешнева – мурований комплекс Бернардинського монастиря з костелом св. Матвія [21; 33, с. 176]. У Соколівці церква Вознесіння примикає до поздовжньої осі плану [12].

У третій групі містечок сакральний об'єкт був розташований у передмісті або у ближніх селах (так, у Турці в середині XVIII ст. було п'ять церков, але всі вони знаходились за межами середмістя [19, с. 851], у Містечку поблизу Глібовичів Свіржських [34]).

Четверта група пов'язана з оригінальним і доволі рідкісним розплануванням міста, коли сакральна споруда розташовувалась серед приринкової забудови з орієнтацією головного фасаду на ринкову площу (наприклад, у Сасові [11], але там костел розвернений до ринку бічним фасадом, що пов'язано з орієнтацією костелу по осі схід-захід).

У п'ятій групі сакральна споруда мала оборонні особливості і могла належати до системи фортифікацій міста (наприклад, у Добромилі важливу роль в обороні міста відігравала церква за Хирівською брамою [18, с. 80]; у Янові мурований костел Богородиці, що винесений за межі мурів на вулицю Яворівського напрямку, збудований у 1614 р. [35, с. 242], був спочатку оборонним, однак внаслідок пізніших перебудов втратив свій оборонний характер [36, с. 60].

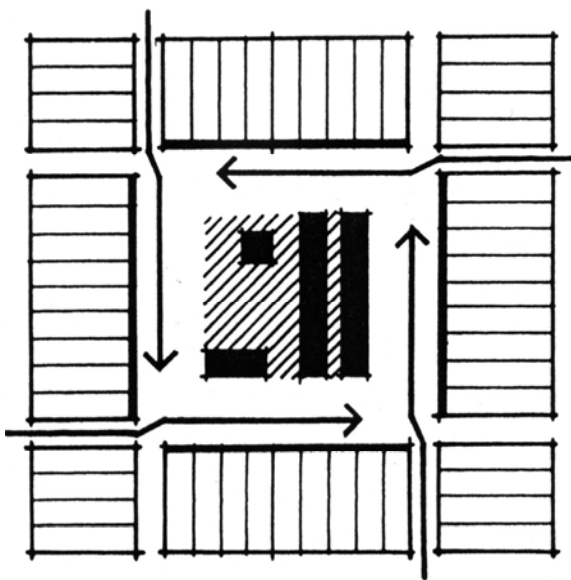

Рис. 1. Схема розпланування ринку у середньовічному місті

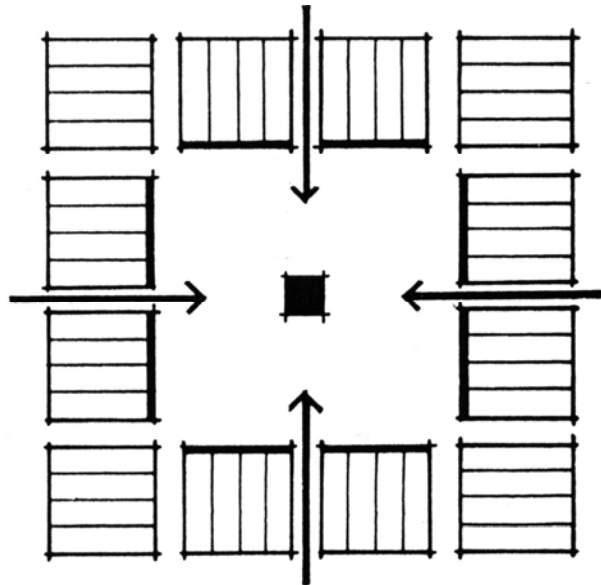

Рис. 2. Схема "ідеального" розпланування ринку ренесансного міста

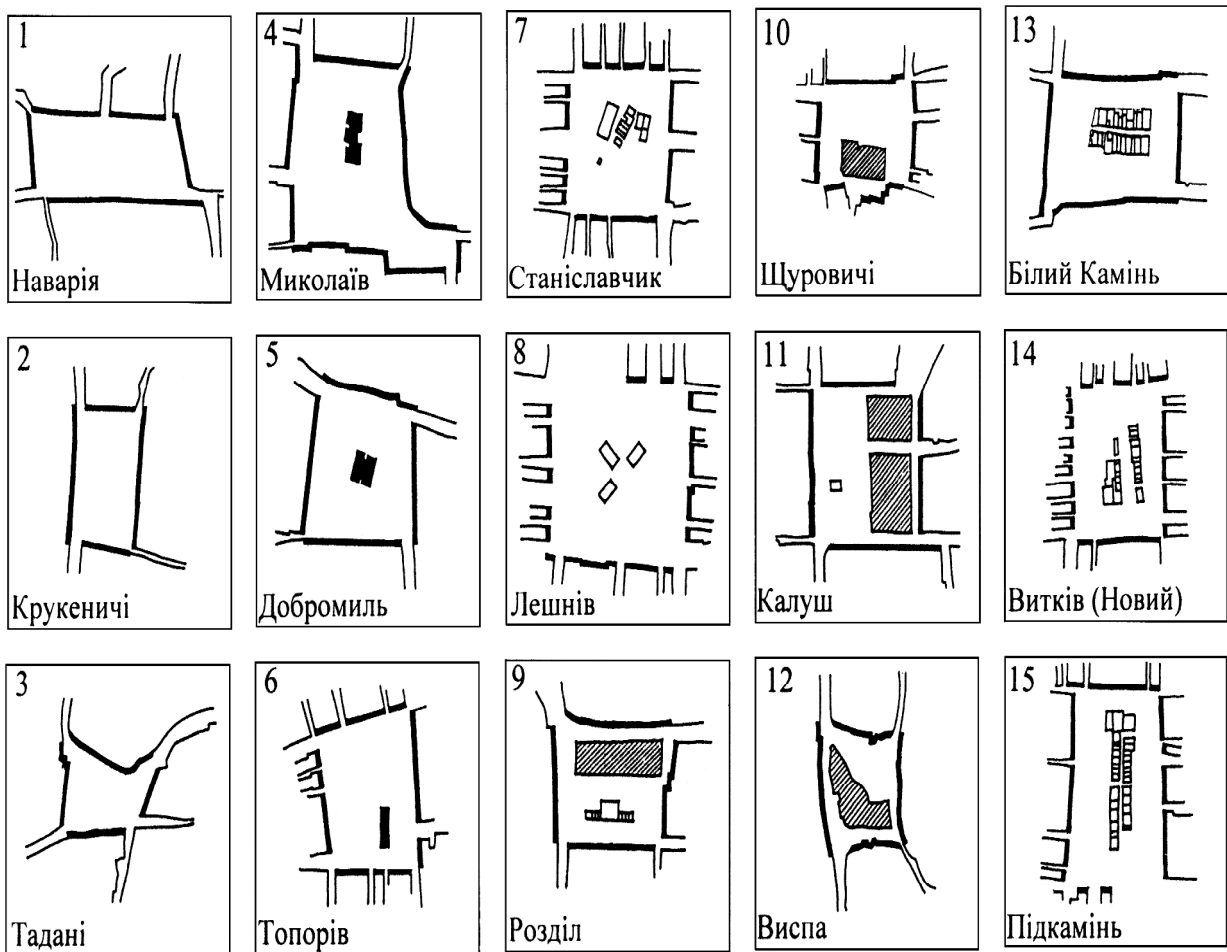

Рис. 3. Типи вирішень ринкових площ містечок

1–3 – "пусті" (незабудовані) ринкові площі; 4–6 – ринки з ратушею посеред площі;
7–9 – ринкові площі з посередринковою забудовою; 10–12 – ринкові площі з блоками забудови;
13–15 – ринкові площі з кварталами, що характерні для середньовіччя

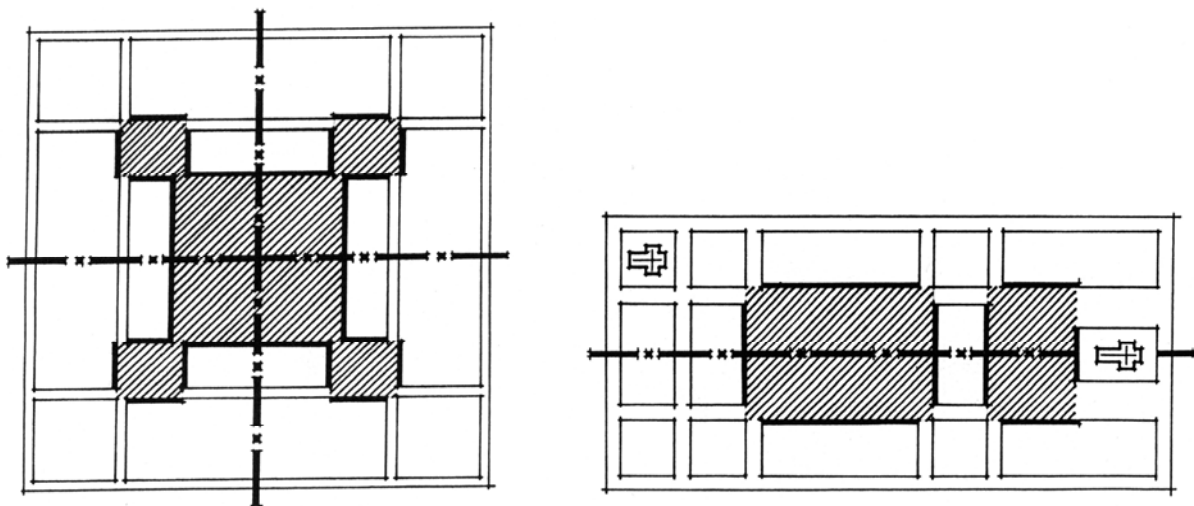

Рис. 4. Ансамбль площ у планувальній структурі містечок м. Миколаїв та м. Білий Камінь

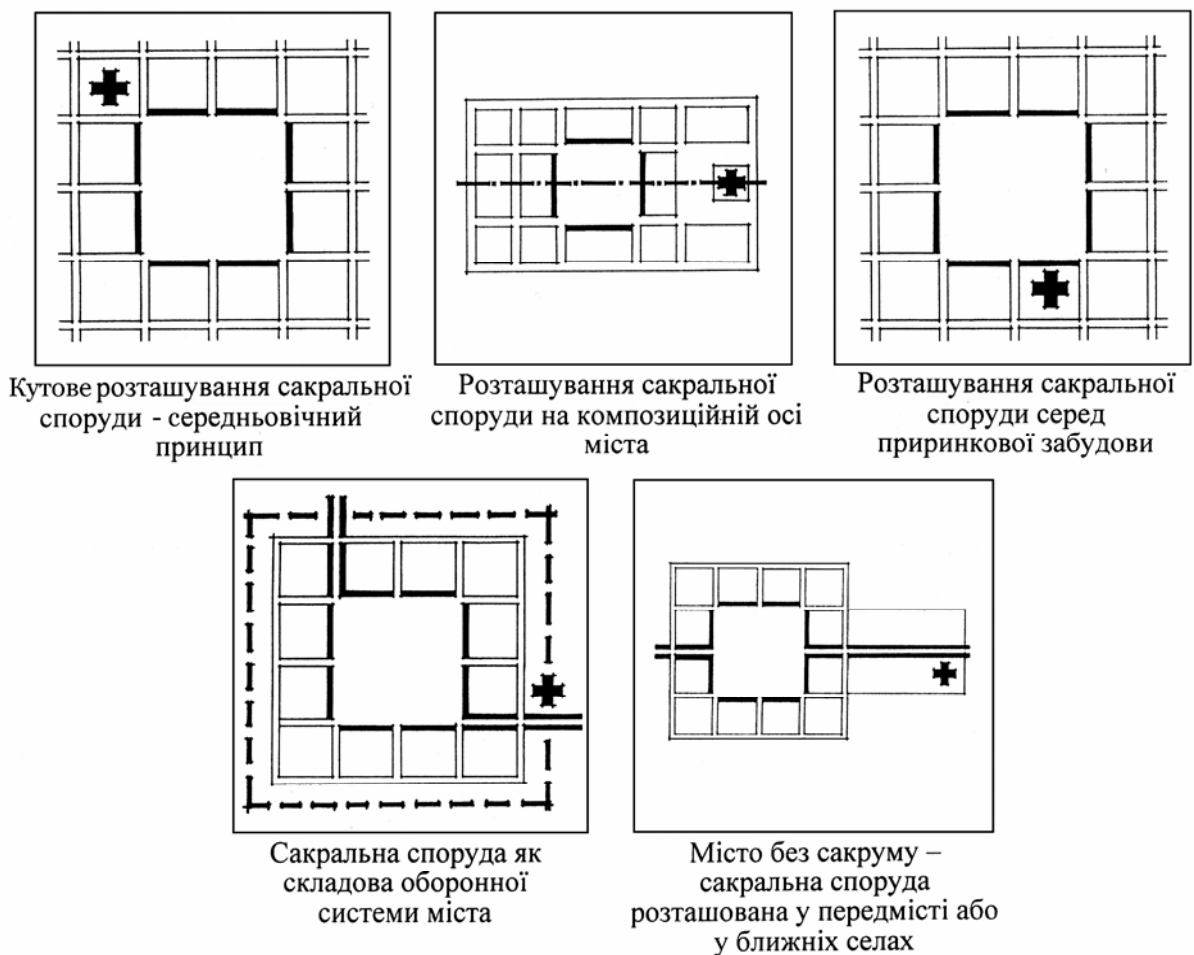

Рис. 5. Сакральні споруди у планувальній структурі містечок

Друга і четверта групи пов'язані із ренесансною традицією планування міст. У першій та п'ятій групах відчутний вплив середньовічних традицій у композиції міста. Третю групу можна охарактеризувати як незавершеність містотворчого процесу.

Окремо можна виділити Підкамінь як містечко, що підпорядковане сакральній функції, яка має тут понад тисячолітню традицію та важливе регіональне значення. Підкамінь було закладено у півніжжі ансамблю Домініканського монастиря XVII–XVIII ст. оборонного характеру, який складається з Вознесенського костелу 1612–1695 рр., келій XVII–XVIII ст., оборонних стін з воротами, дзвіницею та баштами XVIII ст. Поблизу монастиря розташована каплиця Параскеви П'ятниці 1739–1741 рр. – цікава пам'ятка барокової архітектури (архітектори А. Кастеллі і Ф.Каппоні [36, с. 104], каплиці хресної дороги, камінь – поганське капище та місце давньоруської оборонної церкви.

Трапляється, що розташування сакральних споруд у структурі міста важко пояснити з погляду композиційної логіки. Важко визначити, чим викликана така композиційна непослідовність – помилкою під час розпланування містечка, деформацією під час реалізації чи пізнішими перебудовами. Можливо, це пов'язано із тривалим загосподарюванням території (викуп декількох парцель для побудови церкви чи костелу, заповіт тощо) або сакральним значенням території (наявність джерела Богоявлення). Так, у Топорові церква розташована серед рядової забудови у північно-східній частині містечка [14], у Щуровичах мурований костел знаходимо також серед рядової забудови у його північно-східній частині [24], у Добромилі костел знаходиться у східній частині при комунікаційному шляху [37]. Та однак під час загального аналізу виявлено у цих містечках рівномірне і цілком гармонійне розташування домінант (ринкової площі та сакральних споруд) в архітектурно-планувальній структурі.

Не виявлено прикладів, коли б сакральна споруда розташовувалась посеред ринкової площі, як в інших регіонах Середньої Європи, наприклад, у Цеглові (закладене у 1621 р.) у Мазовії в Польщі [38, с. 215], або у місті Гора св. Себастьяна (закладене у 1561 р.) в Словаччині [26, с. 318].

За сприятливих умов у кінці XVI–XVII ст. сформувались міста із замкненою планувальною і просторовою структурою, порівняно незалежною від навколишнього оточення. На відміну від середньовічних візуально-відкритих структур, що максимально використовують характер рельєфу для підсилення просторової композиції, замкнуті міські структури нового часу є порівняно незалежними від рельєфу, оскільки для закладення такого міста обиралися доволі рівне місце, і не розраховані на сприйняття ззовні. Для замкненої просторово-планувальної структури характерно: подальший ріст регулярного ядра обмежений, система замкнена всередину; просторова структура підкреслює особливості планування, а не рельєфу; незалежне формування планувальної структури аж до підпорядкування її штучному рельєфу – фортифікаціям [39, с. 65].

У більшості містечок забудова була дерев'яною, тільки у більших містечках в центральній частині міста трапляється мурована забудова – у Сасові, Новому Яричеві, Білому Камені, Наварії, Перемишлянах, Турці, Миколаєві (Тетереві), а у Магеріві вся приринкова забудова, окрім двох будівель, була мурованою. Дерев'яна забудова не сприяла збереженню лінії забудови та межі парцель. У таких містечках, як Сасів, Топорів, Розділ, Станіславчик, Магерів, Новий Витків, Новий Яричів, Соколівка, Холоїв, Княгиничі, Лешнів, Білий Камінь, Щуровичі, Новий Стоянів простежується чітка диференціація забудови. Забудову, крупнішу за розміром, що займала всю парцелю, посідали приринкові квартали, а далі від центру забудова була дрібнішого масштабу, переважно садибного характеру. Ринкова площа у містечках могла формуватись як забудовою по периметру, так і посередринковими кварталами, що містили крамниці, сукенниці, будинки ратуш, криниці та інші малі будівлі комерційного характеру, як наприклад, у Білому Камені [6], Новому Виткові [3], Підкамені [4], Новому Яричеві [22]. У Щуровичах у 1765 році було 13 приринкових заїжджих дворів, 6 крамниць [40, с. 868]. У Янові у кінці XVII ст. посеред ринкової площі будують ратушу [41, с. 10], яка називалася Вольниця, а навколо неї дванадцять шевських крамничок, цехова організація яких утворилася у 1693 році [42, с. 32], в забудові ринкової площі було 13 заїжджих дворів [35, с. 424]. Приринкова забудова, її форми, малі габарити, двосхилі дахи, окремі деталі будівель – все це створювало естетичну оправу для ринку і формувало характерний для епохи масштаб для всього містечка.

Висновки

Містечка Галичини, закладені у другій половині XVI–XVII ст., є прикладами реалізації ренесансних містобудівних ідей, що формувались і розвивались у певних політичних та соціально-економічних умовах. Типове місто, яке було одноразовим (одночасовим) закладенням, – це регулярна забудова навколо ринку з прямокутно-сітчастою структурою. Кожне місто можна

розглядати як унікальне явище зі своєю планувальною схемою та характерним композиційно-просторовим розвитком. Ренесансні містечка Галичини мають унікальні планувальні вирішення, багату композиційну організацію і потребують подальших досліджень для визначення їхнього значення для європейської ренесансної урбаністики.

1. Kuśnierz K. Rynek prywatnego miasta w Malopolsce w XVI–XVII wieku. Rozwiązania przestrzenne i funkcjonalne ośrodków gospodarczych // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. – Warszawa, 1993. – Rok XL, nr. 2. – S. 293–301. 2. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – W 15 t. – Warszawa: Sulimierski i Walewski. – T. XIV. – 1893. – 960 s. 3. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 138 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Витків (Новий). – 12 арк. 4. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 911 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Підкамінь. – 18 арк. 5. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1296 (1845 рік): Кадастрова карта с. Тадані. – 13 арк. 6. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 97 (1845 рік): Кадастрова карта м-ка Білий Камінь. 7. Czolowski A., Janusz B. *Przeszłość i zabytki województwa tarnopolskiego*. – Tarnopol, 1926. – 199 s. 8. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 12, спр. 227 (1848 рік): Кадастрова карта м. Калуш. – 25 арк. 9. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 12, спр. 548 (1853 рік): Кадастрова карта м-ка Сколе. – 6 арк. 10. Pudelko J. *Rynki w planach miast Śląska // Kwartalnik architektury i urbanistyki*. – Warszawa, 1959. – T. IV, z. 3–4. – S. 235–263. 11. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1071 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Сасів. – 18 арк. 12. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1148 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Соколівка. – 15 арк. 13. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1177 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Станіславчик. – 20 арк. 14. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1267 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Топорів. – 22 арк. 15. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1398 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Холоїв. – 26 арк. 16. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 8, спр. 698 (1850 рік): Кадастрова карта м-ка Наварія. – 6 арк. 17. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 9, спр. 212 (1853 рік): Кадастрова карта м-ка Крукеничі. – 13 арк. 18. Motylewicz J. *Miasta ziemi przemyskiej i sanockiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku / Południowo-Wschodni In-t Naukowy w Przemyślu; Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie. – Przemyśl – Rzeszów, 1993. – 320 s.* 19. *Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. / Гол. ред. кол. П.Т. Тронько, М.П. Бажан, І.К. Білодід, М.К. Білогуров та ін. – К.: Укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1968. – Т. Львівська область. – 979 с.* 20. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 12, спр. 376 (1853 рік): Кадастрова карта м-ка Миколаїв. – 9 арк. 21. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 4, спр. 594 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Лешнів. – 28 арк. 22. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 8, спр. 1100 (1850 рік): Кадастрова карта м-ка Яричів. – 13 арк. 23. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 12, спр. 520 (1850 рік): Кадастрова карта м-ка Розділ. – 6 арк. 24. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 1469 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Щуровичі. – 12 арк. 25. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 4, спр. 77 (1928 рік): Кадастрова карта с.Вушна. – 5 арк. 26. Trzebinski W. *Polskie renesansowe założenia urbanistyczne – stan i problematyka badań // Kwartalnik architektury i urbanistyki*. – Warszawa, 1958. – T. III, z. 3–4. – S. 313–328. 27. Kalinowski W. *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku. – Toruń, 1966. – 60 s. + 62 s. il.* 28. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 6, спр. 676 (1830 рік): Кадастрова карта м-ка Маркопіль. – 11 арк. 29. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 4, спр. 308 (1844 рік): Кадастрова карта м-ка Миколаїв. – 4 арк. 30. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 8, спр. 1093 (1849 рік): Кадастрова карта м-ка Янів. – 10 арк. 31. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 5, спр. 385 (1854 рік): Кадастрова карта м-ка Магерів. – 13 арк. 32. Кравцов С.Р. *Принципы регулярного градостроительства Галичины XIV–XVII веков: Автореф. ... канд. арх.* – М., 1993. – 24 с. 33. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – W 15 t. – Warszawa: Sulimierski i Walewski, 1884. – T. V: Kutłowa-Mal. – 960 s. 34. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 4, спр. 114 (1845 рік): Кадастрова карта с. Глібовичі Свіржські. – 18 арк. 35. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – W 15 t. – Warszawa: Sulimierski i Walewski, 1882. – T. III: H-Kery. – 960 s. 36. Мацюк О.Я. *Замки і фортеці Західної України. – Львів: Центр Європи, 1997. – 160 с.* 37. ЦДІАУЛ, ф. 186, оп. 9, спр. 557 (1852 рік): Кадастрова карта м. Доброміль. – 6 арк. 38. Benko M. *Dawne ośrodki miejskie południowego Masowsza prawobrzeźnego // Ochrona Zabytków. – Warszawa, 1956. – Rok 9, nr. 4(35). – S. 205–234.* 39. Олійник О. *Містобудівний розвиток західних земель України: між Сходом та Заходом // Архітектурна спадщина України. Маловивчені проблеми історії архітектури і містобудування / За ред. В. Тимофієнка. – К., 1994. – Вып. 1. – С. 57–75.* 40. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – W 15 t. – Warszawa: Sulimierski i Walewski, 1891. – T. XII: Szlur-Warł. – 960 s. 41. Schnur-Peplowski St. *Janów pod Lwowem. – Lwów, 1897.* 42. Udziela M. *Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości. – Lwów, 1896. – 36 s.*